

Specifickou problematiku otevírá příspěvek o lokalitě v poloze „Pod Hřebenem“. Josef Švejnoha zde navazuje na starší výsledky Jana Pícky, který na svahu identifikoval několik kupovitých tvarů, známých již starším badatelům, a v jejich blízkosti našel zlomky keramiky ze „2. pol. 13. století“. Velkou pozornost pak vzbudily chronologicky starší zlomky, nalezené asi ve 100m vzdálenosti a zčásti datovatelné až do „10. století“. V širším areálu se dále dochovaly pozůstatky přípovrchové těžby železné rudy, relikty agrárních teras a další antropogenní povrchové tvary, jejichž bližší chronologické zařazení není možné. Nicméně, uvažováno bylo o raně středověkém sídlišti s významným podílem neagrární výroby. Revizní průzkum a nové zaměření povrchových tvarů do situace jasno nepřináší, výklad se naopak komplikuje, neboť mezi nově nalezenou keramikou se chronologicky starší zlomky již vůbec nenachází a keramická sekvence zde začíná nejdříve někdy ve „12. století“.

Blovicko nabízí řešit jedno z podstatných témat středověkých dějin, a to povahu neagrární výroby ve venkovském prostředí. V tomto případě jde o otázku podílu obyvatel vsí na těžbě, transportu a jednoduché úpravě železné rudy. Doklady povrchové těžby byly totiž identifikovány také v blízkosti zaniklé Chýlavy a Kamenice. Problémem samozřejmě zůstává datace těchto aktivit.

Sborník jako celek působí velmi příznivě, je graficky přehledný a dobře ladí se staršími publikacemi podobného zaměření (Rokycansko). Velké naděje pak vzbuzuje ohlášený druhý a pravděpodobně i rozsáhlejší svazek, do kterého by měly být zařazeny nejen nové poznatky, ale také historický exkurz a závěrečná syntéza.

TOMÁŠ KLÍR

Historia Scepusii I / Dzieje Spisza I / Dejiny Spiša I, red. Martin HOMZA – Stanisław A. SROKA, Bratislava – Kraków 2009

662 s., ISBN 978-80-968948-2-6

Podnětem k vydání výpravné publikace se stalo osmisetleté výročí první písemné zmínky o Spiši (1209). Přípravy svazku se ujala již v roce 1999 slovensko-polská pracovní skupina pro dějiny Spiše. Společný zájem historiků obou zemí na syntéze pramenil z dějinných kořenů, neboť spišský komitát (později župa či stolice) se rozkládal na severní výspě Uherského království a od počátku 15. do druhé poloviny 18. století byla značná část regionu dána do zástavy polské koruně. První slibné výsledky mezinárodní spolupráce představila skupina v roce 2003 v úctyhodném sborníku *Terra Scepusiensis: stav bádania o dejinách Spiša*, který sledoval dějiny regionu až do poloviny 20. století a v němž byla zastoupena i maďarská větev spišské historiografie.

S poněkud odlišnou koncepcí vznikl anotovaný svazek, věnovaný dějinám do roku 1526. Kolektivní přístup předchozího díla ustoupil ve prospěch monografického zpracování jednotlivých věcněchronologických celků z pera osmi hlavních autorů, jejichž texty poté zpravidla procházely oponenturou zahraničního kolegy. Rozmáchlosti projektu odpovídá zařazení kapitoly o fyzickogeografických poměrech Spiše jako regionu v povodí horního toku Popradu, Hornádu a Hnilce (Marek Skawiński, s. 40–61). Živou přírodu představil na příkladu vzácné flóry a fauny Milan Barlog (s. 72–76), Dušan Bevilaqua se věnoval drobným historickým vstupem počátkům ochrany přírody až do založení národních parků v poválečném období (s. 64–71). Z pozice archeologa sledoval spišské dějiny od prvních stop člověka ve středním paleolitu až do přelomu 12. a 13. století Marián Soják (s. 78–123). Kontinuální osídlení regionu je doloženo od konce 4. tisíciletí před Kristem, Slované se zde kvůli vyšší poloze a méně úrodným půdám usazují až v 8. století (hradiště Čingov a Dreveník).

Vlastní historické kapitoly si rozdělili dva autoři. Raně středověkého období (do počátku 14. století) se ujal bratislavský docent slovenských dějin Martin Homza, pozdně středověkou epochu (do r. 1526) zpracoval białostocký profesor Henryk Ruciński († 12. 10. 2007). Jim při-

padl úkol, představit Spiš v rámci střední Evropy a Uherského království jako region s právní, hospodářskou, církevní a etnickou výlučností. Slabě osídlenou oblast horního toku řeky Popradu a Hornádu kolonizovali totiž na pozvání uherských králů do poloviny 13. století v několika vlnách saští (tj. němečtí) hosté, jimž panovníci přiznali řadu privilegií, která zajistila zpočátku etnicky vnímané pospolitosti správní a církevní autonomii se dvěma nejvýznamnějšími atributy: svobodnou volbou rychtáře a faráře.

Nejpozději na přelomu 13. a 14. století se ze sídlišť řídicích se saským právem vytvořil samosprávný celek – Společenstvo spišských Sasů (o 43 lokalitách) a před polovinou 14. století na něj volně navazující Provincie 24 měst, tj. důležitějších saských lokalit městského či protoměstského charakteru v čele s voleným hrabětem/grófem. Paralelně působily na Spiši správní útvary vycházející z domácí uherské tradice: šlechtická stolice a tzv. kopijnická šlechta (nižší urozcení s povinností stavět 10 kopijníků do královského vojska).

K integračním tendencím souběžně docházelo i u spišsko-saských duchovních, kteří se nejpozději na konci 13. století sdružili v kalendovém bratrstvu, základu pozdějšího Bratrstva 24 královských farářů čili korporace duchovních výhradně saských obcí. Svěbytnost regionu umocňovala nadto příslušnost ke spišskému proboštví (vzniklo zřejmě na konci 12. století) – nikoli archidiakonátu, jak bylo v Uhrách běžné –, jehož představeným byl probošt spišské kapituly, podléhající ostrihomskému arcibiskupovi.

V ekonomickém ohledu těžila Spiš z výhodné polohy na křižovatkách obchodních cest do Malopolska a jihovýchodních končin království a z rozvinuté těžby kovů, především mědi, olova, zlata, stříbra a rtuti (gelnický báňský region). Spiš také náležela k nejvíce urbanizovaným regionům pozdně středověkých Uher.

Na tomto standardním obrazu se shodují oba autoři. Jejich směřování je ovšem rozdílné. M. Homza vsadil na komparační metodu a pojímá historické dění na Spiši do konce 13. století jako výslednici politicko-kulturního potýkání se uherského a polského státu, resp. Kyjevské Rusi a Haličsko-volyňského knížectví (s. 126–174). Shodným postupem (s jistým kolísáním) se vyznačují i další jeho kapitoly o sídelně-etnických poměrech (s. 175–186), administrativně-politickém vývoji (s. 187–232), počátcích křesťanství (s. 233–284, s polemickým názorem o již velkomoravských počátcích christianizace Spiše), spišské kapitule, farní síti a deseti řádových

sídlech. Výklad uzavírá tradičním kulturněhistorickým doplňkem (s. 285–311) a biogramy osobností spojených s dějinami Spiše (s. 312–324).

Podle shodné struktury se pokusil sledovat vývoj regionu H. Ruciński, jenž se vydatně opřel o svou monografii o spišsko-saské provincii do roku 1412 (Białystok 1983). I s přihlédnutím k narůstajícímu množství pramenů a jejich nízkému zpřístupnění se jeho příspěvek (s. 330–436) ve srovnání s raně středověkým celkem výrazněji posouvá na regionální a popisnou rovinu; nástin středoevropských a uherských poměrů dokonce místy sklouzává k učebnicovému výkladu, snad aby naplnil přání vydavatelů, kteří knihou cílí především na středoškolsky vzdělaného čtenáře. O vylíčení pozdně středověkého umění na Spiši se autor ku prospěchu věci podělil s Ivanem Gerátem (s. 437–449). Narativní část uzavírají zdařilá kapitola o hradech a opevněných sídlech (Michal Šimkovic, s. 450–482) a promyšlený text Juraje Šedivého o literární, úřední a nápisové písemné kultuře na Spiši (s. 483–520), který svou vyvážeností a propojením místního a celozemského horizontu náleží k nejlepším pasážím publikace.

Výpravně pojaté dílo (cca 500 černobílých a barevných obrázků, 20 map) doplňují četné „dotatky“, ať už slovník nejdůležitějších pojmů nebo soupisy představitelů spišských světských a církevních institucí, resp. různé seznamy: lokality s uvedením slovenského, německého, maďarského a latinského názvu, zaniklá středověká sídla, seznam patrocinií, přehled základních pramenů a edic (s. 520–600). Nechybí ani důkladný osobní a místní rejstřík (Peter Labanc). V přípravě je druhý díl dějin Spiše do roku 1918.

Necelý rok po prvním svazku spišských dějin vystoupil s odlišnou představou o podobě vzorové syntézy bratislavský archeolog Michal Slivka (Kultúrne dejiny 1/1, 2010, s. 44–100). Původně člen autorského kolektivu, z něhož podle vlastních slov odešel pro nejasněnou koncepci (s. 98), předložil náročnou variantu budoucího zpracování historie Spiše z pohledu historického antropologa vyrůstajícího na klasicích západoevropské historiografie. Jeho „poznámky“ (57 stran) k tématu se nesou v duchu dějepisné bilance i věcné polemiky s autorským duem. Krok za krokem upozorňuje, zpřesňuje a bohatým poznámkovým aparátem dokládá, kde jsou desiderata, ať už jde o bližší poznání životního prostředí, zemědělství, lovectví, kovo-zpracujících řemesel a hornictví nebo sakrálních staveb. Pozorně se vyplatí číst zvláště historikotoponomastické a onomastické analýzy (např. lokality na Slovensku označující Šibeniční vrch).

Z předchozích studií zúročil autor poznatky o projevech středověké zbožnosti, v *Historia Scepusia* podané velmi nesoustavně, především o relikvích, patrociniích, náboženských poutích, bratrstvech, ale i špitálech a chudinské péči, aby si nakonec posteskl, že v publikaci chybí kmenová témata historické antropologie (rodinný život, gender; zásvětní představy, hry etc.). Svou hřívnou uzavírá neskromným přáním, že teprve „po zvládnutí těchto úloh sa môže pristúpiť k syntetickému spracovaniu dejín Spiša“ (s. 98). I při vědomí těchto maxim nezbyvá než dát M. Slivkovi za pravdu.

JAN HRDINA

Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře, Národní památkový ústav – ÚP Praha, Praha 2010

212 s., ISBN 978-80-87104-75-0

Bádání o Karlštejnu se v posledních desetiletích soustředilo téměř výhradně na otázky umělecko-historické, což je dáno nejen intenzivním zájmem o karlovské umění, ale i rozsáhlou rekonstrukcí, kterou nejnámější český hrad prošel. Již letmý pohled do obsahu publikace *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře* naznačuje, že tematické rozpětí tentokrát pokrývá podstatně širší pole. Vedle příspěvků historických a uměnovědných je zastoupena archeologie, stavební historie, muzeologie či restaurátorské analýzy. Vítanou interdisciplinariu bohužel oslabuje fakt, že jednotlivé texty spolu nijak nekomunikují, knize chybí – nepočítáme-li zdravici prezidenta české sekce Icomosu Josefa Štulce – úvod či závěr, který by problematiku shrnul. Určitou redakční bezradnost symbolicky vyjadřuje i absence editora knihy.

Svazek otevírá text Jiřího Kuthana, sumarizující aktivity Karla IV. Velký důraz klade autor na panovníkův itinerář (s. 25–29), kde by možná spíše než zdouhavý výčet lokalit čtenář uvítal mapové zobrazení. Tradičně oslavný tón příspěvku vybízí k zamyšlení, zda by domácí historiografie, zejména když je v češtině dostupná vynikající Seibtova biografie, neměla při Karlově hodnocení volit vyváženější pohled. Karlem založené hrady představuje Tomáš Durdík; konstatuje vzájemnou nepodobnost jednotlivých staveb, které se v celku nijak nevyvíkají z rámce soudobé české hradní produkce – naopak chybí tehdy módní a prestižní dvoupalácová dispozice. Karlštejn tvoří dle autora mezi ostatními stavbami

výjimku, neboť odpovídá dvěma či třem aditivně k sobě připojeným hradním organismům, a připomíná tak spíše starší české hrady. Tuto skutečnost Durdík interpretuje jako záměrný historismus, kterým chtěl Karel zdůraznit návaznost na architekturu svých přemyslovských předchůdců.

Poněkud konfúzní výklad Zuzany Všetěčkové ke karlštejnskému apokalyptickému cyklu ukazuje na potřebu mezioborového přístupu. K tematice je již dostupná bohatá historiografická literatura (dokonce i v češtině), jejímž zohledněním by se předešlo objevování objeveného. Nejsem si také jist, zda cesta k řešení centrální otázky po motivaci vyobrazení Apokalypsy v mariánském kostele vede přes mechanické srovnávání biblických textů s jednotlivými výjevy, problematičtější je hledání vzorů v souvislosti s Karlovým itinerářem – tedy co mohl na svých cestách vidět a snažit se přenést na svá sídla. Důraz je určitě třeba převést na sociální kontext: nesouvisí malba především s módností apokalyptického tématu v 14. století, na lucemburském dvoře nadto zdůrazňovaná představou Karla coby posledního předapokalyptického císaře, jež mu byla přisuzována a které se panovník bezesporu nebránil?

Zatímco zmíněné příspěvky tematizovaly mnohokrát pojednáváné problémy, trojice studií z pera historiků se zaměřila na méně prozkoumané kapitoly dějin Karlštejna. Petr Čornej na pozadí osudů Karlštejna v „dlouhém“ 15. století ukázal sociálně-politické proměny husitské epochy (jde o zkrácenou verzi studie, jež vyšla v *SMB* 1, 2009). Zatímco ještě v závěru Václavova panování byl hrad plně v rukou krále, na konci jagellonské vlády ho již zcela ovládali stavové. Karlštejn sice zůstal korunním majetkem, ale za garanty „Koruny“ se považovali stavové sami – panovník měl hrát již jen symbolickou úlohu. Pendantem Čornejovy studie pro 19. století je stať Davida Venclíka, kterému osudy Karlštejna posloužily k vykreslení dobové atmosféry, zejména politických a nacionálních sporů, v nichž byl Karlštejn často pomyslným rukojmím.

Velkým desideratem v bádání o Karlštejnu byla jeho manská soustava, což zjevně zapříčinil fakt, že nejstarší lenní kniha pochází až z roku 1605. Markéta Novotná absenci tohoto, pro poznání manských soustav většinou klíčového pramene překlenula obdivuhodným způsobem. Trpělivý rozbor i méně podstatných pramenných zmínek umožnil vykreslit nejen obrysy vlastní karlštejnské soustavy, ale i formulaci několika obecnějších tezí. Důležitý je především poznatek (který by při výzkumu vycházejícího z lenních knih pochopitelně nešlo formulovat),